

Heemkundekring Myerle

INHOUDSOPGAVE

MIERLO MOEST MEEHELLEN DE BELGEN TE VERSLAAN

Blz. 2

De onafhankelijkheidsstrijd die de Belgen tussen 1830 en 1839 voerden tegen de noordelijke Nederlanden, had ook zijn weerslag op Mierlo. Dienstplichtigen moesten zich melden voor het leger van koning Willem I. Ook op andere Mierlonaren werd een beroep gedaan mee te helpen de Belgische opstand te bezweren. Op de hei werd een deserteur opgehangen.

HET LEVENSVERRHAAL VAN 'ZUS' VERHEUGT

Blz. 10

Mierlonaren noemden haar 'zus van de burgemester', maar in werkelijkheid was Maria Verheugt de dochter van de burgemeester. Hoewel ze al jong uit het dorp vertrok om te studeren en zich elders verdienstelijk te maken in het maatschappelijk werk, is zij in Mierlo niet vergeten. Het levensverhaal van een bijzondere vrouw.

ZWAARTEPUNT HEKSENJACHT LAG IN MIERLO

Blz. 16

Lieroppenaar Johan Otten presenteerde op 2 oktober jongstleden zijn boek 'Duivelskwartier' over de Peellandse heksenvervolging van 1595. Het zwaartepunt van de heksenjacht lag in Mierlo en Lierop, waar Erasmus van Grevenbroeck het als heer voor het zeggen had. In twee weken tijd liet hij vijftien vrouwen op de brandstapel belanden.

LANDLOPERS EN BEDELAARS HARD AANGEPAKT

Blz. 20

Uit brieven van burgemeester Panken van Mierlo blijkt dat in de negentiende eeuw landlopers, bedelaars en rondtrekkende verkopers als een groot probleem werden gezien en hard werden aangepakt. Wie zich schuldig maakte aan bedelarij werd voor het gerecht gesleept en niet zelden verbannen naar de bedelaarskolonie van Veenhuizen.

Mierlo tijdens de Belgische Opstand

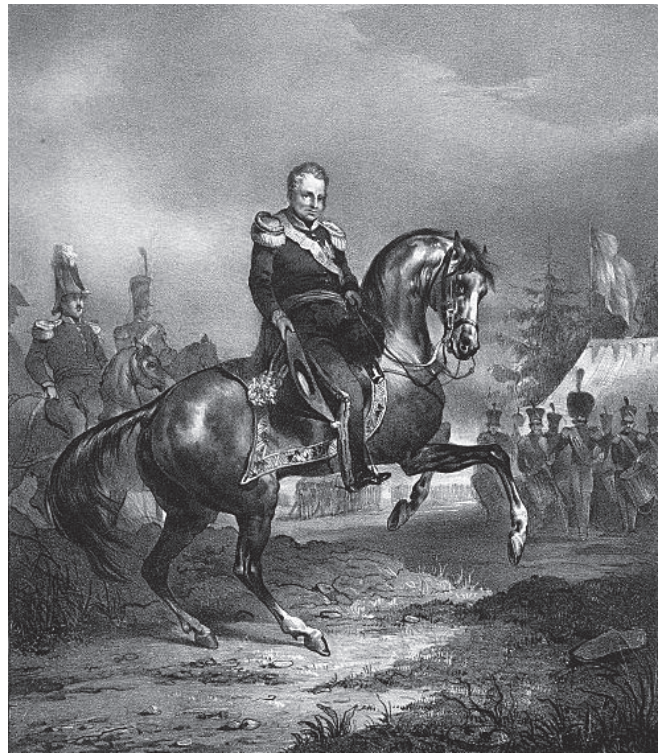
Ook Mierlo ondervond tussen 1830 en 1839 de gevolgen van de onafhankelijkheidsstrijd van de Belgen tegen de noordelijke Nederlanden. In het dorp werden troepen gelegerd van koning Willem I die probeerden de Belgische Opstand de kop in te drukken. Dienstplichtigen moesten zich melden bij het gemeentebestuur. Ook op andere Mierlonaren werd een beroep gedaan zich in te zetten voor het leger.

Op 12 april 1833 werd op de heide in Heeze Johan Dapper terechtgesteld. Hij had zijn naam geen eer aangedaan. Johan was gedeserteerd, opgepakt en veroordeeld door de militaire rechtbank. Hoewel er veel deserteurs waren zijn er maar weinig terechtgesteld. Dat blijkt ook wel uit deze executie. Om het vonnis te voltrekken moest een galg uit Breda aangevoerd worden.

De terechtstelling vond om 11.00 uur in de voormiddag plaats in het bijzijn van een hervormd predikant en een groot aantal troepen die in de omgeving gekantonneerd waren. Er moest een voorbeeld gesteld worden, maar het was wel erg laat. Het duel der lage landen, de Tiendaagse Veldtocht, was toen al gestreden.

Ingrediënten voor onrust

Dit jaar is op diverse plaatsen herdacht dat 200 jaar geleden Napoleon tijdens de Slag bij Waterloo

Wapenschouw van Koning Willem I in kamp Rijen op 23 juli 1831.

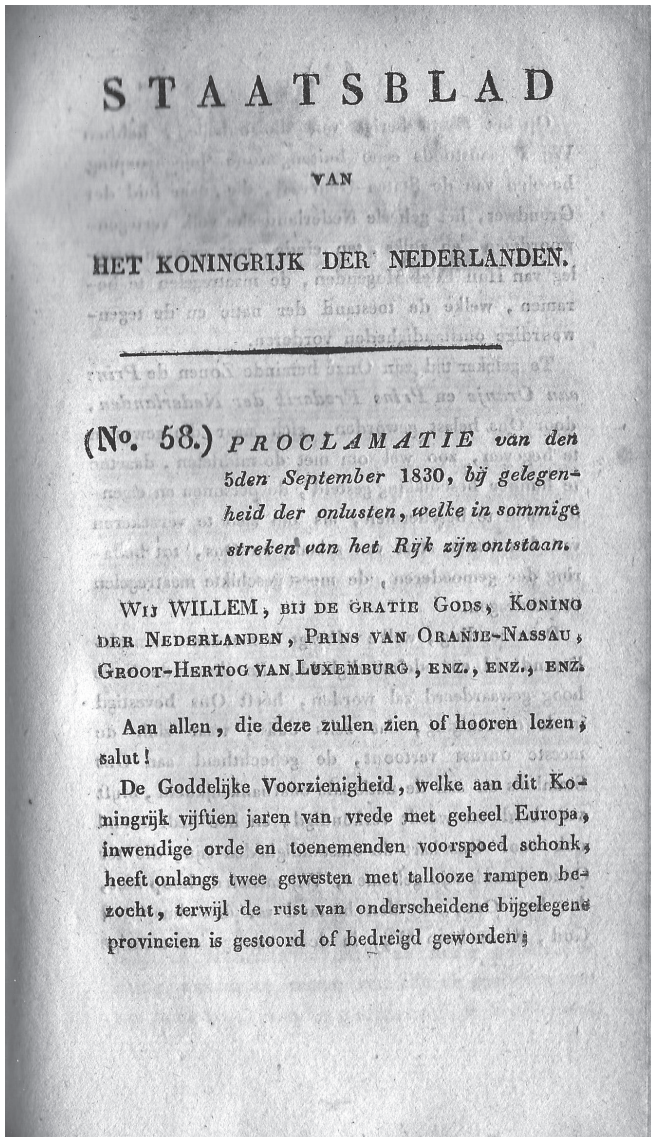
definitief van het toneel verdreven werd. Om te voorkomen dat Frankrijk opnieuw de macht zou grijpen werd op het Congres van Wenen besloten aan de noordgrens van Frankrijk een sterke staat te stichten. Dit werd bereikt door de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden samen te voegen.

Zo ontstond onder leiding van koning Willem I het Koninkrijk der Nederlanden, een samensmelting van Nederland en België. Deze samenvoeging werd geen succes en zou uiteindelijk leiden tot de Belgische opstand.

De koning was een starre persoonlijkheid, het noorden was overwegend protestant, het zuiden katholiek. De zuiderlingen vonden dat ze te weinig invloed hadden en

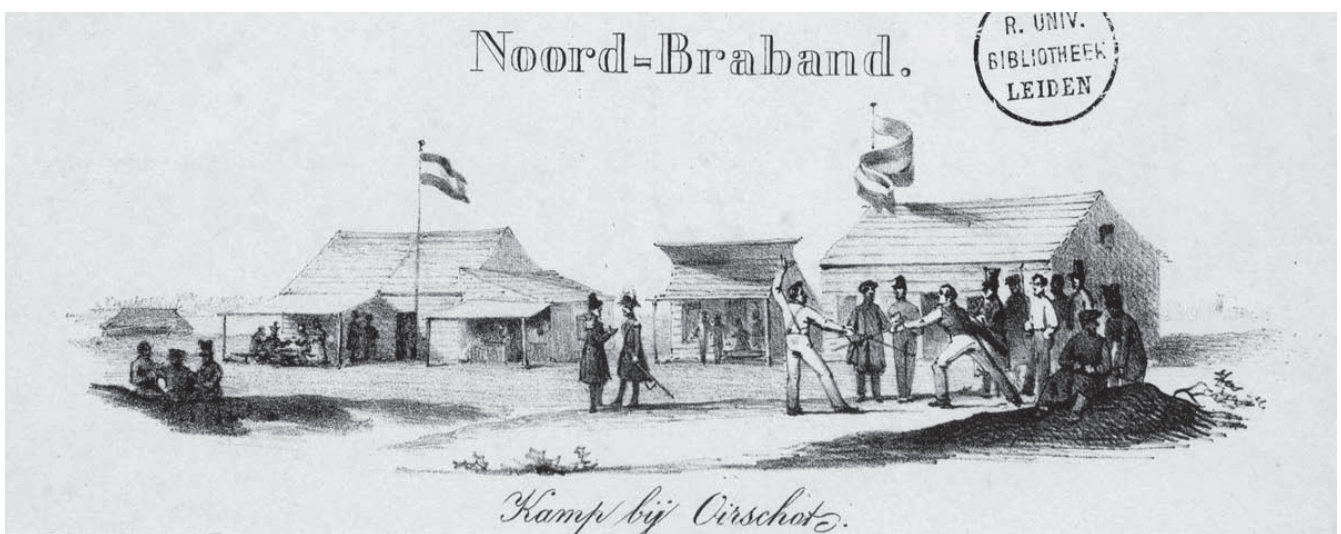
Oproer in Brussel. Gevechten bij de Schaerbeekse Poort.

Proclamatie van de koning waarbij hij een oproep doet tot "bewaring der inwendige orde".

Legerkamp in Oirschot.

de rijke noordelingen vonden dat zij belasting betaalden voor de arme zuiderlingen. En dan was er natuurlijk nog het taalprobleem. Voldoende ingrediënten om onrust te zaaien.

Dit alles leidde tot ongeregelheden in de zuidelijke steden zoals Brussel en Luik. De echte uitbarsting kwam op 25 augustus 1830 toen zich in Brussel bij de Muntschouwburg een menigte verzamelde waar de opera 'La muette de Portici' opgevoerd werd, een drama over de strijd van Napels tegen de Spaanse overheersers. De opstand brak uit.

De prinsen Willem en Frederik trokken met 3.000 soldaten naar Brussel om de orde te herstellen, maar dat mislukte. Een voorlopig bewind in Brussel riep op 18 november 1830 de onafhankelijkheid van België uit en op 4 juni 1831 werd Leopold van Saksen-Coburg gekozen tot koning van België. Als reactie kondigde koning Willem I de mobilisatie af en legerde zijn troepen vlakbij de Belgische grens. Ook Mierlo kreeg met deze invasie te maken.

Op 2 augustus begon de aanval op België. De veldtocht eindigde op 12 augustus en staat bekend als de Tiendaagse Veldtocht. Het Nederlandse leger won de veldslagen bij onder meer Hasselt en Leuven. Het Maas- en Scheldeleger werd verslagen, maar toen kwamen Franse troepen de Belgen te hulp. Het Nederlandse leger maakte rechtsomkeer en trok zich terug achter de oude landsgrens. Tien dagen strijd leverde 511 gesneuvelden en vermisten op en nog eens 597 gewonden.

De Engelsen en Fransen drongen in 1832 aan op een zelfstandig België, maar Willem I weigerde. Het duurde nog tot 1839 voordat ook hij zijn

handtekening onder een definitieve scheiding zette. Tot die tijd bleven de soldaten in Mierlo hun werk doen.

Het leger

Het Nederlandse mobiele leger bestond in 1831 uit een drietal divisies Infanterie die in Noord-Brabant gelegerd waren. De 3^e Divisie had haar stafkwartier in Eindhoven. De 1^e Brigade van deze divisie was gelegerd in Eindhoven en de 2^e Brigade in Stratum. In Eindhoven lag ook de 2^e Brigade van de Divisie Cavalerie. Onder deze brigade vielen het Regiment Dragonders no. 4 en het Regiment Dragonders no. 5. Dragonders waren licht bewapende soldaten te paard. Manschappen van deze regimenten verbleven tussen 1830 en 1839 in Mierlo evenals onder meer een compagnie Groningsche Jagers uit Stratum.

Het Nederlandse leger bestond in 1830 uit lotelingen, beroepsmilitairen, vrijwilligers en schutters.

De vrijwilligers kwamen met name uit Noord-Nederland. Het waren er in totaal 8.767. Onder hen waren ook studenten: zoals de Jagers van de Leidsche Hoogeschool en de Jagers van de Utrechtsche Hoogeschool.

De schutterij had oorspronkelijk als taak om de plaatselijke rust en orde te handhaven, maar in 1830 werd deze omgevormd tot de zogenaamde mobiele schutterij. De schutters werden daarmee opgenomen in het gewone leger en vaak ver van

huis gelegerd. Op 11 oktober 1830 werden bij Koninklijk Besluit alle schuttersplichtigen tussen 25 en 35 jaar in werkelijke dienst opgeroepen.

Taken gemeentebestuur

Al vanaf 1815 waren de gemeenten mede belast met de organisatie van de dienstplicht. De dienstplichtige moest zich in zijn 19^e levensjaar vóór 15 januari op het gemeentehuis laten inschrijven voor de loting. Het gemeentebestuur legde een militieregister aan. De militieraad beoordeelde of de loteling geschikt was voor de dienstplicht. Een lid van het gemeentebestuur begeleidde de lotelingen naar de 'hoofdplaats der provincie'. Tussen 1830 en 1840 was dat in Mierlo meestal assessor (wethouder) Goord Branten. Goord ontving daar *f* 28,- voor.

Tijdens de kantonnering van de troepen werden er veel taken doorgeschoven naar de gemeentebesturen. Zij werden belast met het onderbrengen van de soldaten, met het aanbrengen van voorzieningen zoals wachthuisjes, de zorg voor 'vuurenlicht' en het opsporen van niet teruggekomen verlofgangers. De schildwachthuisjes waren blijkbaar voorzien van een strooien dak. Strodekker A. van der Putten diende daarvoor een rekening in van *f* 71,30.

Bij winkelierster Catharina Branten werden de brand- en lichtstoffen gekocht. Regelmatig ontving het gemeentebestuur een schrijven van het militaire gezag in Eindhoven om Mierlonaren met hun paard en kar naar Eindhoven te sturen ter ondersteuning van troepen, die zich in de omgeving verplaatsten. Het ging meestal om het vervoer van bagage.

In 1833 ontving de burgemeester *f* 745,835 over het jaar 1832 voor parkdiensten, vervoer van zieke militairen, leveranties van 'brand en licht' en verzorging van de wachtlokalen. Voor de eerste helft van 1833 declareerde hij *f* 271,60.

De burgemeester werd er regelmatig door de gouverneur op aangesproken

Een loteling voor de militieraad.

dat dienstplichtigen niet teruggekomen waren van hun verlof. Hij moest dan op onderzoek uit. Soms bleek dat ze met de noorderzon vertrokken waren, soms betrof het mannen die ziek thuis zaten.

In 1830 werd de wegens ziekte achtergebleven verlofganger Johannes Colen, flankeur in de 4^e Compagnie, 2^e Batalon der 2^e Afdeling, alsnog teruggestuurd naar zijn post in 's-Hertogenbosch. In 1832 schreef burgemeester Ververs dat Theodorus van den Eijkhoff aan zinkenkoorts leed en niet naar zijn korps terug kon of naar het ziekenhuis vervoerd kon worden. M. Aertnijs, medicina doctor

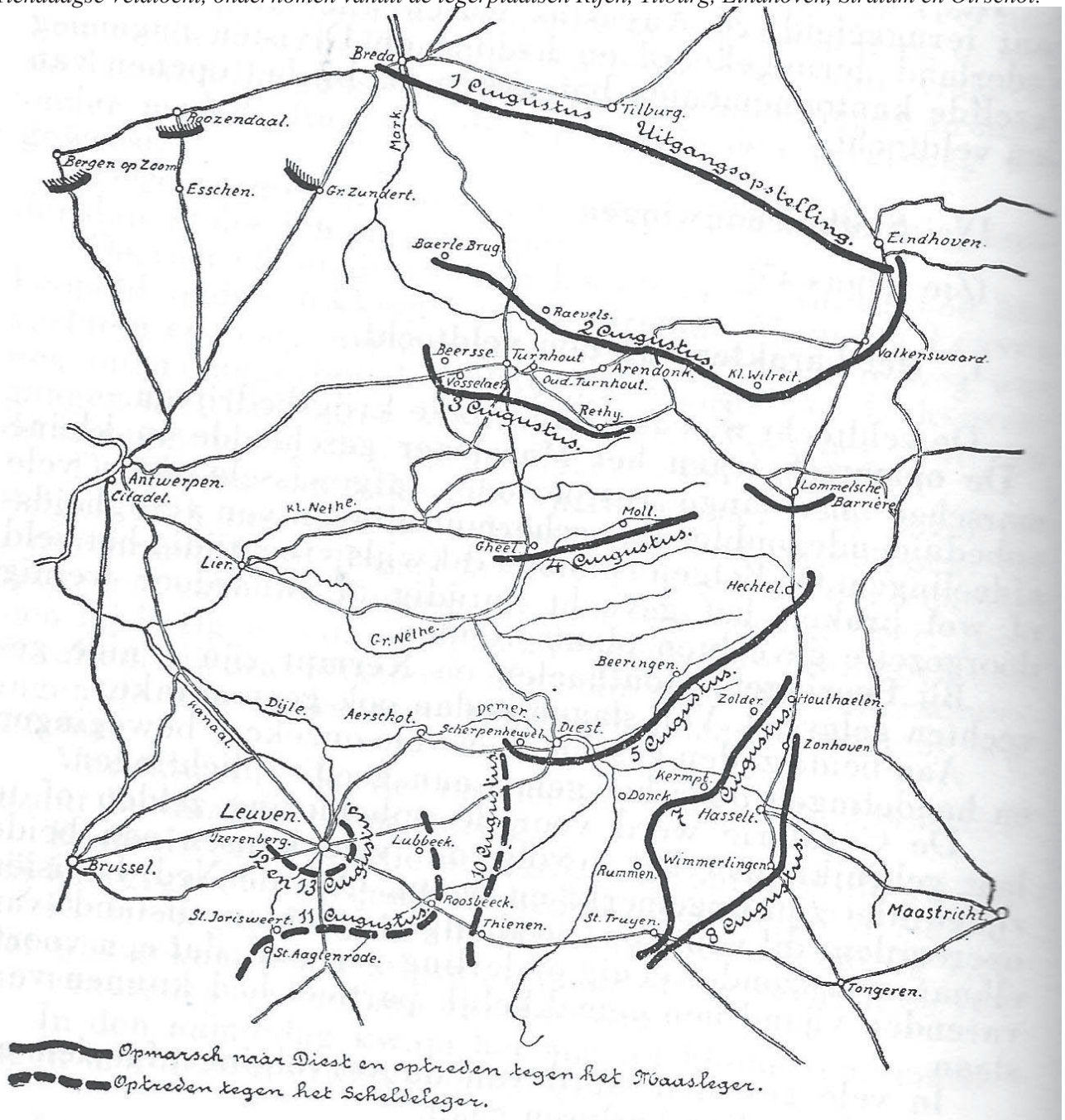
in Eindhoven, had een verklaring voor deze situatie afgegeven.

In hetzelfde jaar overleed het echtpaar Willem van den Berk en Johanna Eskens. Hun oudste zoon diende bij de 13^e Afdeling Infanterie. Zijn voogd Hendrik van Stekelenborg verzocht Ververs om voor hem ontslag uit militaire dienst aan te vragen.

Overvallen

In het voorjaar van 1831 werden veel Noord-Brabantse plaatsen 'bezet' met schildwachthuisjes.

De Tiendaagse Veldtocht, ondernomen vanuit de legerplaatsen Rijen, Tilburg, Eindhoven, Stratum en Oirschot.

Soldaten namen posities in op de belangrijkste wegen naar België om te voorkomen dat er ongewenste personen richting het noorden zouden gaan of deserteurs richting het zuiden. Ook hiervoor werden de planken van de houten bruggen weggehaald. Wegen werden met obstakels versmald.

Er werden vaak overvallen gepleegd. Begin 1831 drongen enkele Belgen met kapotten (lange soldatenjassen) en chakots (een soort hoeden die bescherming boden tegen sabelslagen) in Someren binnen bij de predikant en daarna bij de burgemeester en eisten geld voor duizend manschappen die binnen een uur in Someren zouden zijn. Toen de gewaarschuwde dragonders op hun paarden aankwamen was er geen Belg te bekennen. Een maand later werd in dezelfde plaats ook zo'n overval gepleegd op sluiswachter Schoonhoven.

Er waren te weinig manschappen en in alle gemeenten werden oproepen gedaan aan de bevolking om als vrijwilliger dienst te nemen. De burgemeester van Mierlo moest echter meedelen dat er geen liefhebbers waren.

De legercommandanten wilden dat de inkwartiering zoveel mogelijk in het centrum van het dorp plaatsvond om de troepen zo snel mogelijk te kunnen verzamelen als de situatie dat noodzakelijk maakte. De hoogst geplaatste militairen werden bij de notabelen van het dorp ondergebracht. De inwoners ontvingen 35 cent per dag voor iedere soldaat die zij in huis hadden. Hiervoor moesten zij zorgen voor huisvesting, voeding en drank.

De ingekwartierde gasten klaagden vaak over slechte slaappleaatsen, eentonig voedsel en te weinig jenever. De betaling verliep niet altijd vlekkeloos. Arnoldus van den Boomen had in 1833 twee dragonders vijf dagen in huis. Kort daarna verhuisde hij naar Tongelre. Hij had zijn buurman gemachtigd om de vergoeding in ontvangst te nemen, maar 12 jaar later correspondeerde hij nog met districtscommissaris Wesselman omdat hij nog steeds geen geld ontvangen had.

Het dagelijks leven

Uit dagboeken van soldaten van boven de rivieren blijkt dat zij verwonderd waren over het armoedige leefklimaat op de arme zandgronden en het wonen in slechte woningen die vaak uit vier lemen wanden

bestonden. Ook over de hygiëne van de Brabanders waren zij niet erg te spreken.

Gedeputeerde Staten vond dat de vrouwen en kinderen van de opgeroepen soldaten financieel gesteund moesten worden en besloot tot het houden van collectes. Ook de Mierlonaren werden in de gelegenheid gesteld een bijdrage te doen. De geldinzamelingen brachten gemiddeld zo'n f 4,- op.

Nadat de Tiendaagse Veldtocht afgelopen was, was de spanning bij de soldaten voor een groot deel weg en sloeg de verveling toe. Veel tijd werd doorgebracht in de herberg, waar vaak te diep in het glaasje gekeken werd. Het ongenoegen bij de Mierlose bevolking over hun gedrag kon soms hoog oplopen. De burgemeester kreeg vaak klachten in verband met overlast van manschappen die mensen lastig vielen, vernielingen aanbrachten en diefstal pleegden. Ook de paarden van de dragonders wekten veel ergernis op.

Deserteurs

Een groot aantal schutters onttrok zich aan de dienstplicht. Zij waren vlakbij de Belgische grens gelegerd en een vlucht naar onze zuiderburen was aantrekkelijk. Bovendien was opsporing in België heel moeilijk.

Lucas van den Bogaert en Franciscus van den Mosselaar hoorden tot de schuttersplichtigen geboren in 1808.

Militieregister met de lijst van schuttersplichtigen, geboren in 1808:	
<i>geboorte-datum</i>	<i>naam</i>
08-01-1808	Godefridus Weekers
10-01-1808	Henricus Claesse
13-01-1808	Henricus van Gennep
16-01-1808	Wilhelmus van den Heuvel
23-01-1808	Lucas van den Boogaert
22-02-1808	Albertus Meulendijkx
06-03-1808	Mathias van der Putten
22-03-1808	Thomas van Vaalen
08-04-1808	Petrus van Vlerken
19-04-1808	Henricus Verhoeven
29-04-1808	Antonius Conings
10-05-1808	Joannes van Grootel
31-05-1808	Joannes van den Eijnde
22-07-1808	Antonius van den Bogaert
12-10-1808	Daniël van Bussel
22-10-1808	Franciscus van den Mosselaar
03-11-1808	Petrus Roijackers
10-11-1808	Henricus van Asten
17-11-1808	Christianus Janssens

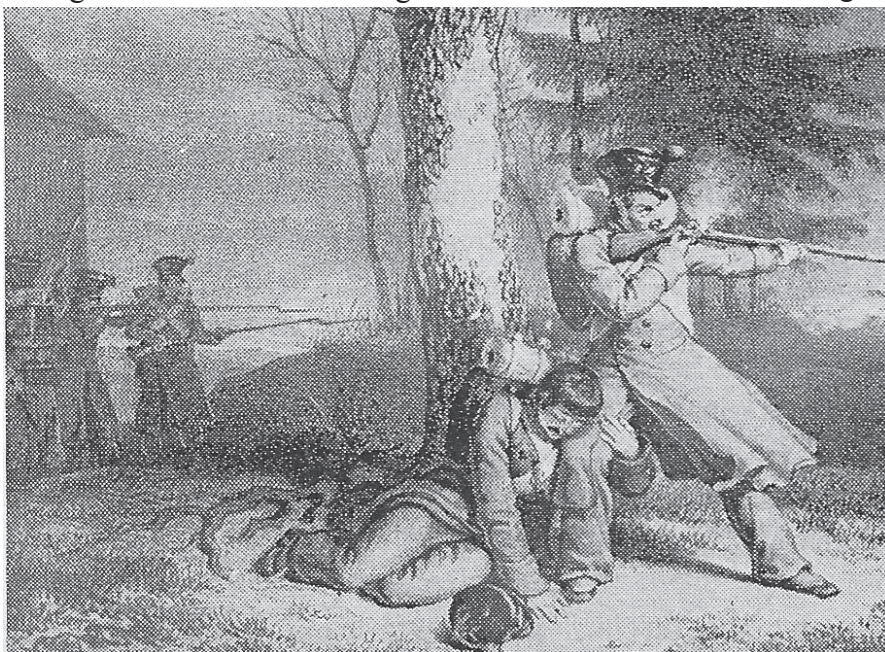
De 13^e Afdeling Infanterie vertrok op 26 oktober 1830 vanuit 's-Hertogenbosch naar Maastricht. Onderweg deserteerde een aantal soldaten, ook in Mierlo. Sommigen lieten hun wapens achter, anderen namen ze mee. Burgemeester Ververs van Mierlo ontving een schrijven van districtscommissaris Wesselman met het verzoek "om ten strengsten te onderzoeken of er bij de inwoners nog wapenen of andere goederen van de gemelde manschappen zijn". Het onderzoek van de burgemeester leverde niets op.

Eén van de deserteurs was Lucas van den Boogaard, geboren op 28 januari 1808 in Mierlo. Hij maakte tijdens de voettocht naar Maastricht van de gelegenheid gebruik om het leger te ontvluchten. Zijn wapens liet hij achter en vertrok naar België waar hij zijn beroep als wever weer opvatte.

Ook Wilhelmus van de Westerlo onttrok zich aan de dienst. Hij ging in 1830 vanuit zijn bivak in Valkenswaard naar België waar ook hij weer als wever aan de slag ging.

Francis van de Mosselaar zat bij hetzelfde legeronderdeel. Hij vertrok in januari 1832 uit zijn legerplaats 's-Hertogenbosch en nam met achterlating van zijn wapens ook de wijk naar België. Francis was op 22 oktober 1808 in Mierlo geboren en trouwde later in België.

Een jaar later ging Petrus van de Westerlo er vandoor. Hij liet zijn wapens achter in Goirle en trok ook naar België. Deze vier deserteurs dienden allemaal bij het 3^e Regiment van de 13^e Afdeling Infanterie.

De soldaten mochten af en toe enkele weken met verlof. Ook dit was een uitgelezen mogelijkheid om iets te ondernemen. Schutter Godefridus Knapen keerde in 1832 niet terug naar zijn onderdeel. De burgemeester ging bij de ouders op bezoek. Godefridus was er vandoor. Hij was, zonder dat zijn ouders het wisten naar België vertrokken. Ze hadden ook geen idee waar hij was. De burgemeester beschreef dat het gezin "in een hoogst behoeftige staat" verkeerde. Ook Hendrik Kerkhof was onvindbaar. Hij had geen ouders meer en ook geen bezittingen. Ieder aanknopingspunt voor een verdere zoektocht ontbrak.

Onwettige kinderen

De registers van de burgerlijke stand en doop-, trouw- en begraafregisters geven zicht op het leven in Mierlo ten tijde van de Belgische revolutie. Dat er kinderen geboren worden bij ongehuwde moeders is van alle tijden.

Uit de geboorteregisters blijkt dat dit in de periode 1830-1839 vaker voor kwam. Dat hier soldaten bij betrokken waren die in Mierlo hun verblijf hadden is ook zeker. In geboorteakten van de burgerlijke stand staan hierover meestal geen vermeldingen. Doopregisters geven echter vaak meer informatie. Op 15 oktober 1834 kreeg Joanna Maria Jansen een zoon. De geboorteakte geeft geen vermelding van de vader. In het doopregister wordt echter melding gemaakt dat dragoner Nicolaas van Leeuwen de vader is.

In de periode van 1833 tot 1837 werden er relatief veel onwettige kinderen geboren. In 1833 werden er twee geboren. Beide vaders waren schutters: een Zuid-Hollandse en een Gelderse schutter.

In 1834 werden vier onwettige kinderen geboren, drie daarvan hadden een soldaat als vader. In 1835 werden de meeste onwettige kinderen geboren. Vijf in totaal, van wie twee met een dragoner als vader. In het doopboek werd de vermelding gemaakt dat de vader een officier van gezondheid was bij het Regiment Dragonders no. 4.

Gevechten bij Maastricht.

Maastricht werd o.a. door Johannes Weijts, Antonie van Dijk en Johannes Konings verdedigd.

In 1836 kwam nog één vermelding voor van een dragonder die een kind verwekt had bij een Mierlose vrouw.

Het was niet de bedoeling dat de echtgenote van de soldaat meereisde met haar man. Toch zijn er enkele nakomelingen van dragonders in Mierlo geboren, wat betekent dat de vrouw hier verbleef. In 1831 werd Johanna Barbara Tresia Hermans in Mierlo geboren. Zij was een dochter van de 24 jarige Johannes Hermans en Johanna Oerich. Zij waren afkomstig uit Zaltbommel. De ouders waren blijkbaar niet katholiek, want het meisje werd niet gedoopt.

Een bijzonder geval was de geboorte van Adrianus Jacobus Hubertus Bodeaux. De moeder, Anna Barbara Bodeaux, was particuliere en afkomstig van Maastricht. De vader was Adrianus Clasinus Sterrenburg, wachtmeester bij de dragonders. Hun zontje werd in Mierlo gedoopt.

Pastoor Van de Pol hield wel in de gaten wat voor personen bij zijn sacramenten betrokken waren. Hij weigerde een andere wachtmeester bij de dragonders als peetoom, "omdat hij van de punten des geloofs niets wist". Anna en Adrianus trouwden op 18 april 1835 in Geldrop. Bij hun huwelijk verklaarden zij "dat er vier door hen buiten echt geteelde kinderen bestaan, dat zij verlangen dezelve te wettigen, daar dezelve noch in bloedschande of in overspel zijn geteeld".

Binnen de gekantonnerde troepen waren wel enkele wasvrouwen werkzaam, die natuurlijk met hun onderdeel meereisden. In 1834 werden in Mierlo twee kinderen geboren van twee wasvrouwen. Beiden waren getrouwd met een dragonder van het 4^e regiment.

Ook wachtmeester Willem van der Haar woonde met zijn vrouw in Mierlo. Zij had een winkeltje en woonde in de Marktstraat. In 1839 kregen zij een dochttertje.

Hendrik Gerrit Scherpenbergh was het laatste kind van een dragonder dat in Mierlo geboren werd. Vader was als wachtmeester op 't Hout ingekwartierd. Moeder woonde in Zaltbommel, maar was voor de geboorte overgekomen naar Mierlo.

Er werd ook een kind geboren van een Mierlonaar die nog in dienst was. Op 13 februari 1831 werd Joannes Weijts geboren. Zijn vader, de 24 jarige Jan Weijts, was in Maastricht gelegerd waar hij als

kanonnier zijn diensttijd sleet. Jan was getrouwd met Maria Anna van Hoof. Hij was samen met Joannes Konings en Antonie van Dijk op 6 september 1830 ingelijfd bij het 3^e bataljon in Maastricht. Op 24 september 1834 keerde het drietal met verlof terug naar Mierlo.

Huwelijken

In Mierlo werden enkele huwelijken afgesloten met personen die betrokken waren bij de Belgische Revolutie.

In 1834 trouwde de Zwitser Joannes Chassain met Margareta Dolhain uit Maastricht. Joannes was wachtmeester bij het regiment dragonders no. 4 en Margareta was wasvrouw. Opmerkelijk dat er zo vaak een vermelding is van wasvrouwen binnen de gekantonnerde dragonders. Bij hun huwelijk erkenden zij een zontje dat geboren was in Leuven. De vermelde plaatsnamen geven ook een beeld van de plaatsen waar Joannes Chassain gelegerd is geweest.

Er trouwden ook schutters met Mierlose meisjes. In 1835 trouwde Andreas Ter Neusen, een schutter uit Bodegraven, met Petronella Martens.

De 34 jarige landbouwer Antonie Bukkems, geboren in Lierop maar woonachtig in Mierlo, trouwde met Adriana van Vlerken. Arnoldus van den Bogaard trouwde in 1835 met Hendrina Vlemmings, beiden geboren en wonende in Mierlo.

In 1836 trouwde wever Engelbertus van der Putten met Joanna Maria Verhuijsen.

De slag bij Hasselt op 8 augustus 1831.

Overlijden

Er zijn ook enkele schutters uit Mierlo in hun diensttijd overleden. Of de doodsoorzaak te maken had met gevechtshandelingen of met ziekte is niet bekend. Gezien het tijdstip waarop zij overleden zijn, ligt het voor de hand dat zij door ziekte gestorven zijn. Al deze Mierlonaren stierven in 1832. Of zij in die periode met verlof geweest zijn is niet bekend, maar in de periode van 1830 tot 1832 heerste in Mierlo een cholera-epidemie, waaraan tientallen mensen stierven. Het hoogtepunt van deze gevreesde ziekte lag in de maanden januari tot en met april 1832. (zie artikel "Half Mierlo doodziek". De Myerlese Koerier 2015/1).

Op 2 februari 1832 overleed, 's avonds om half negen, Jan Nijssen in de militaire ziekenzaal in Kampen. Jan was schutter bij de 5^e Compagnie, 3^e Batt., Afdeling Mobiele Noord-Brabantse Schutterij. Hij was ongehuwd, geboren in Someren, maar woonde in Mierlo.

Op 3 februari 1832 overleed Cornelis van Hoof in Zwolle. Hij was gelegerd bij de Noord-Brabantse schutterij in het garnizoen in Zwolle. In de overlijdensakte werden de namen van zijn ouders niet vermeld. Cornelis van Hoof was op 19 december 1805 in Mierlo gedoopt en trouwde op 11 juli 1824 met Elisabeth van de Ven.

Een maand later, op 5 maart 1832 overleed

de 27-jarige Pieter van de Kruis in het garnizoensziekenhuis in Zwolle. Hij was schutter bij de Noord-Brabantse schutterij in Zwolle.

Hendrik Knoops was schutter bij de 5e Compagnie, 3e Batt. van de 3e afdeling van de Noord-Brabantse schutterij. Hij was gelegerd in Breda en stierf daar op 20 augustus 1832 in de garnizoensziekenzaal.

In Mierlo overleed één gekantonneerde schutter. De 29-jarige Markus Levy Abraham Cohen uit Leeuwarden. Markus was schutter bij het 1e Bataljon van de 1e Afdeling van de Vriesche Schutterij en overleed op 8 september 1832.

Generaal pardon

Willem I deed op 7 oktober 1840 afstand van de troon en zijn zoon werd op 28 november 1840 ingehuldigd. De nieuwe koning, Willem II, verleende op dezelfde dag als "een blijk van Koninklijke goedertierenheid" een generaal pardon aan alle soldaten die tijdens de Belgische Opstand gedeserteerd waren.

In 1841 meldden zich enkele gedeserteerde Mierlonaren bij waarnemend burgemeester Branten om gebruik te mogen maken van het algemeen pardon. De eerste was: Lucas van den Boogaard. Later volgden nog Francis van de Mosselaar, Petrus van de Westerlo en Wilhelmus van de Westerlo.

Eind 1841 deed ook Hendrik Derison, geboren op 12 november 1814, een verzoek om gebruik te maken van de regeling. Hendrik was in 1834 en 1835 voor één jaar vrijgesteld omdat hij 'onder de maat was'. De minimum lengtemaat was toen 1,565 meter. In 1836 werd hij alsnog opgeroepen bij de 14e Afdeling van de infanterie. Op 17 juni 1837 deserteerde hij uit het garnizoen in Gouda, vertrok naar België en ging daar als wever werken.

THEO DE GROOF

De inhuldiging van Koning Willem II in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

Bronnen:

RHC-Eindhoven:

Archief Gemeentebestuur Mierlo 1811-1932

Toegangsnummer 13139, inv.nr. 61, 88, 89, 1240 en 1241.

Burgerlijke stand 1830-1939

Den Beer Poortugael, J.C.C.

1831 De Tiendaagse Veldtocht.

's-Gravenhage 1906

Heijden, W.G.M. van der

Noord-Brabant in de 19^e eeuw.

Een institutionele handleiding.

Uitg. Rijksarchief in Noord-Brabant

Hilversum 1993

Beknopt overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandsche krijgsgeschiedenis van 1568 tot heden.(1935).

I.L. Uitschout, 3^e druk 1938

Moorsel, Hendrik Godefridus van

Kronijk of aantekening der merkwaardige voorvallen binnen de gemeente Heeze en eenige omliggende dorpen en enkele welken algemene belangstelling verdienen.

Uitgegeven en toegelicht door P. Dominicus de Jong O.C.R.

Achelse Kluis MCMLIII

Oostendorp, J. van

Een fuselier in de Belgische Opstand.

Aantekeningen van Johannes van Oostendorp over de jaren 1830-1832

's-Gravenhage 1980

‘Zus van de burgemister’

Maria Verheugt nog niet vergeten in Mierlo

Ze was een vrijwilligster uit Mierlo, die in Alphen onderscheiden werd als Vrouw van het Jaar. Hoewel ze de dochter was van burgemeester Verheugt, werd ze in Mierlo ‘zus van de burgemister’ genoemd. Ze was dus van goede komaf, maar bleef een eenvoudige en gezellige meid. Een goed mens bovendien, die ver van haar geboortedorp vandaan ging wonen, maar door oudere Mierlonaren niet vergeten werd. Het levensverhaal van Maria Johanna Josephina Verheugt gaat over praten via de verwarmingsbuizen, tolken voor Engelse officieren en nog veel meer.

Op 25 mei 1910 werd Johannes Verheugt bij Koninklijk Besluit tot burgemeester van Mierlo benoemd. Op 7 juni daaropvolgend werd hij geïnstalleerd. Als volontair werkte hij eerder in het ge-

Burgemeester Johannes Cornelis Verheugt.

meentehuis van Woensel. Daarna werd hij in 1908 benoemd tot gemeentesecretaris in Lieshout. Deze functie bleef hij, naast zijn burgemeesterschap van Mierlo, beoefenen tot 16 januari 1918. Vanwege drukke bezigheden en om gezondheidsredenen vroeg hij in Lieshout om uit zijn functie te worden ontheven.

In de crisisjaren tussen beide wereldoorlogen wist burgemeester Verheugt persoonlijk bij de minister van Binnenlandse Zaken een subsidie af te dwingen. Dat hield in dat hij vijftig procent subsidie op de loonkosten zou ontvangen als hij werkloze kostwinners aan het werk zette.

Deze gelden waren beschikbaar gesteld voor de D.U.W. (Dienst Uitvoerende Werken). Hiermee wist Verheugt te realiseren dat er een gemeentelijk elektriciteitsbedrijf in Mierlo werd opgericht, textielarbeiders aan het werk werden gehouden en dat op Luchen de eerste productiebossen met dennen werden aangelegd.

Johannes Verheugt trad, tweeëndertig jaar oud, op 26 november 1912 te Aarle-Rixtel in het huwelijk met de eveneens tweeëndertigjarige fabrikantendochter Wilhelmina Strijbosch. Zij werd in Aarle-Rixtel geboren op 27 februari 1880. Wilhelmina overleed op 5 september 1966 in Mierlo. Uit hun huwelijk werden vier zoons en een dochter geboren.

Behalve dat ze goed leiding konden geven en beschikten over een groot rechtvaardigheidsgevoel hadden de gezinsleden Verheugt meer goede eigenschappen. Ieder van hen had medeleven met minderbedeelden uit de samenleving hoog in het vaandel staan. Alle vijf de kinderen groeiden op in de Mierlose gemeenschap. Na hun opleiding vonden ze een baan elders in het land:

1. Antonius Petrus Maria, geboren 23 september 1913 in Mierlo. Werd later cardioloog in Amsterdam.
2. Petrus Johannes Maria, geboren 18 augustus 1916 in Mierlo. Werd later directeur in Vught.
3. Johannes Aloysius Cornelis, geboren 13 december 1917 in Mierlo. Werd later chef inkerter in Eindhoven.

Maria Verheugt op de arm van een loeetje.

4. Josephus Marinus Aloysius, geboren 4 augustus 1919 in Mierlo. Hij werd later vertegenwoordiger en bleef woonachtig in Mierlo.

5. Maria Johanna Josephina, geboren 21 april 1921 in Mierlo. Zij werd later maatschappelijk werkster in Alphen aan de Rijn. Onder bescherming van haar grote broers en het statige burgemeestersgezin ging zij probleemloos door haar jeugdijaren.

De schaarse vrije tijd die de Mierlose burgemeester had, bracht hij graag met zijn zoons en dochter wandelend door in de uitgestrekte Mierlose bossen. Tegenover de burgemeesterswoning aan de Dorpsstraat - daar waar rond 1970 de familie Gruijthuisen zou gaan wonen - stond het huis van veldwachter Driek Leenen. De dochters van deze diender waren goede vriendinnen van Maria. Als de meiden eens ondeugend waren geweest, werd de burgemeestersdochter prompt in bescherming genomen door mevrouw Leenen. Zij was het die dan een goed woordje voor haar

De Mierlose veldwachter Driek Leenen.

deed en probeerde de strafmaat te verminderen.

Dat jonge vrouwen in die tijd gingen studeren was niet vanzelfsprekend. Ook in gegoede kringen gingen meisjes meestal vrij snel op de arbeidsmarkt aan de slag. Maria vroeg echter haar vader of ze na de lagere school een hogere opleiding mocht volgen. Dat wilde ze graag. Ze had het al eerder aan haar vader willen vragen, maar ze wist dat hij er

Zittend rechts, Maria Verheugt tussen haar studiegenoten op de kostschool Sint Catharinaberg in Oisterwijk.

'Contact met briefjes via de verwarmingsbuis'.

andere gedachten over had. Maar Maria was zich bewust van haar capaciteiten en zei graag haar opleiding te genieten op het gymnasium in Venray.

De plek, tijdens een wandeling, waar ze dit aan haar vader vroeg wist Maria zich jaren later nog haarscherp te herinneren. Na haar vraag werd er acuut gestopt en antwoordde haar vader: "Maria, luister, als jij je talen spreekt, kun je overal terecht. En dan is een opleiding aan een Mulo meer dan voldoende."

Maria Verheugt met op de achtergrond 'haar' Alphense bejaarden.

Na de lagere school ging Maria op advies van haar vader naar een kostschool. Sint Catharinaberg in Oisterwijk stond in de wijde omgeving bekend als een streng maar goed internaat. De Mulo-opleiding die ze daar genoot kon ze probleemloos bekronen met het begeerde diploma.

Maria, zo werd ze alleen op de kostschool genoemd. Buren, kennissen en anderen uit haar omgeving noemden haar steevast 'Zus van de burgemeester'. Toen men later aan zuster Theresia, lerares op Sint Catharinaberg, vroeg wat voor meisje zij in haar schooltijd was, antwoordde zij: "Ik herinner me haar als een vrolijk meisje waar niets verkeerd van valt te zeggen. Het was een aardig kind. Het viel mij op dat ze toen al veel sociale gevoelens had." Maria streed met haar vriendin To van Es om de beste cijfers. Zoals

Burgemeester J. Verheugt in het midden op het bordes van het Raadhuis in Mierlo.

Een Mierlose vrouw legt bloemen op een graf op de Engelse begraafplaats in Mierlo.

Maria het later verwoordde was het altijd een wedloop tussen hen.

Zodra de cijferlijsten in de recreatiezaal waren opgehangen werden de behaalde punten zo snel mogelijk vergeleken. To van Es wist vele jaren later haar vriendin, 'Zus van de burgemister', nog te herinneren als een leuke en spontane meid. Haar grootste kracht was dat zij met iedereen gemakkelijk kon omgaan en goed contacten kon leggen. Zij was erg zorgzaam en 'nooit ondeugend'.

Een andere vriendin van haar, thans mevrouw Copen-Backx uit de Flevopolder, reageerde meteen: "O, Maria Verheugt, ja, die ken ik wel. Ze was mijn slaapgenoot. We mochten op de kamer niet praten. De contacten verliepen dikwijls met briefjes via de verwarmingsbuis. Stiekem vertelden we elkaar de meest intieme dingen en we voelden van elkaar aan, dat het goed en vertrouwd was."

Na het behalen van het Mulo-diploma op Sint Catharinaberg volgde Maria tot haar achttiende jaar onderwijs aan de huishoudschool in Eindhoven.

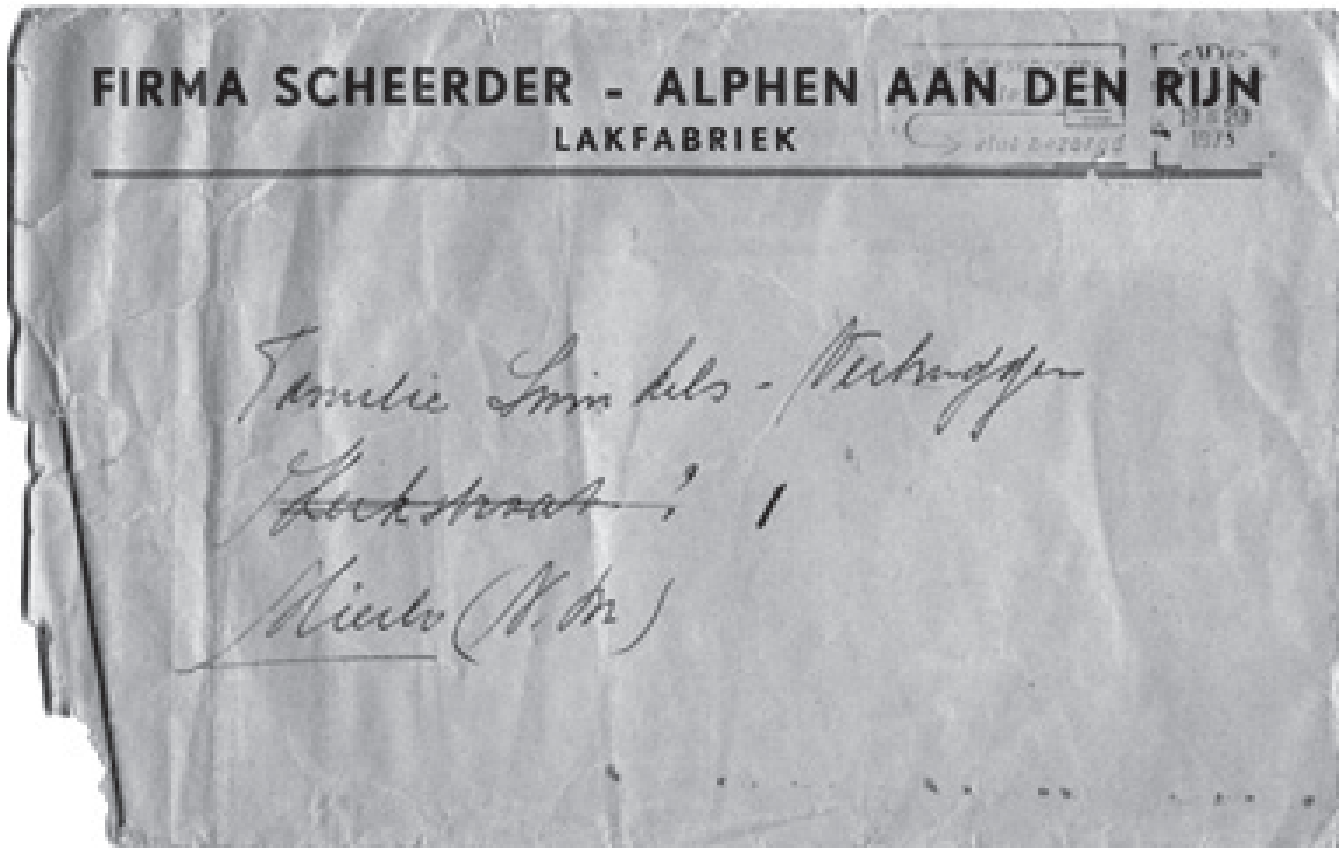

Minister van Cultuur Recreatie en Maatschappelijk werk Piet J. Engels Minister van Cultuur Recreatie en Maatschappelijk werk Piet J. Engels.

De praktijkopleiding volgde ze met als doel later lerares te worden. Een deel van haar praktische scholing deed zij op bij een arts. Nauwgezet volgde hij de resultaten en capaciteiten van Maria. Hij wist haar met een goed gesprek te overtuigen dat haar kwaliteiten in het maatschappelijke werk veel beter tot hun recht zouden komen dan in het onderwijs. Maria moest dit maar eens op haar in laten werken. Eerder had ze wel eens de mogelijkheden onderzocht om verpleegster te worden.

Haar vader besloot in die tijd dat zijn enige dochter niet zou gaan werken. Om andere mogelijkheden te verkennen en haar daarmee in een ander milieu te kunnen brengen dacht burgemeester Verheugt er goed aan te doen om haar een studie aan de Sociale Academie te laten volgen. Met haar kwaliteiten zou ze na die opleiding nog veel meer tot ontplooiing komen. Echter, het oorlogsgeweld legde haar studie tijdelijk stil.

Tijdens de bevrijding werd in de burgemeesterswoning een aantal Canadese officieren gehuisvest. Voor 'Zus' betekende dit een extra gelegenheid

Door Maria Verheugt gebruikte envelop voor 'familiepost'.

om haar Engels van de kostschool en vooral haar uitspraak te verbeteren.

Tijdens de vele gesprekken met de officieren bleek haar grote betrokkenheid met de medemens. Zo verpleegde ze een zieke officier. Ook ontmoette ze een Canadese soldaat, wiens broer gesneuveld was. Deze was in Mierlo op het Engelse kerkhof begraven. Mensen uit het dorp en omgeving werden in de gelegenheid gesteld om voor een bepaalde periode een graf te adopteren en te onderhouden. Van deze gelegenheid maakte Maria dankbaar gebruik

om haar piëteit jegens de doden te betonen.

Haar eerste salaris ontving Maria in 1949 tijdens een tocht met emigranten naar het Canadese Quebec. Zij was met hen meegereisd om aan boord allerlei hand- en spandiensten te verrichten en zieke emigranten te verplegen en verzorgen.

Haar zelfbewustzijn, inzicht, bekwaamheid maar bovenal haar spontaniteit gaven haar ouders de gerustheid dat hun dochter het in de grotemensenwereld ver kon schoppen. Nu ze volwassen was

De lak- en verffabriek Scheerder in Alphen aan de Rijn.

Een uitstapje van het Alphens koor De Wielewaal in 1961 naar de Vliscofabrieken in Helmond. Zittend tweede rechts Maria Scheerder-Verheugt.

ging zij steeds vaker haar eigen weg, zonder de mening van haar ouders te vragen.

Verder studierend op de Sociale Academie was de latere minister Piet Engels haar studiegenoot. Hij was geboren in het Limburgse Terwinselen, K.V.P-er en woonde in Friesland. Hij werd minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk in het kabinet van Biesheuvel I en II. Met hem kon Maria erg goed overweg en samen hadden ze veel lol. Nu ze een 'vrije vrouw' was dacht ze steeds vaker aan hem en zocht ze hem ook wel eens thuis op.

Nadat ze de noodzakelijke opleidingen en stages achter de rug had, moest 'Zus' toch een beslissing nemen in welke richting zij haar leven wilde inrichten. Het advies van de arts bij wie zij jaren eerder haar eerste praktijkstage had volbracht was zij niet vergeten. Na rijp beraad besloot zij om maatschappelijk werk te gaan proberen. Nu ze nog zonder man was kon ze zich helemaal op haar toekomst storten en zich geheel geven aan het vele werk dat op haar weg kwam.

Om zich verliefde mannen van het lijf te houden droeg ze tot haar achtentwintigste jaar altijd een aantal foto's in een mapje bij zich. Daarop stond

een aantal vrienden en vriendinnen. Aan de hand van de foto's kon ze dan laten zien dat ze het druk had en als het bij de mannen zo uitkwam, dat ze ook al verloofd was. Op deze wijze kon ze haar zelfstandigheid en bekwaamheid in het maatschappelijk werk uitstekend handhaven en uitvoeren.

Maar in 1961 ontmoette zij een cliënt van haar, Johannes Scheerder uit Alphen, over wie Maria hoorde dat zijn vrouw was overleden. De familie Scheerder was bij haar niet helemaal onbekend. In Nijmegen had zij met een zus van Johannes gestudeerd. Hierdoor ontstond er al gauw een band die er toe leidde dat het blauwe Volkswagentje van maatschappelijk werkster Maria Verheugt werd gevolgd door Scheerder. Hij was directeur en eigenaar van de gerenommeerde verffabriek Scheerder in Alphen.

Regelmatig was Johannes als handelsreiziger in het Brabantse land te vinden. Het kon natuurlijk niet uitblijven. De relatie tussen Johannes en Maria werd hechter en hechter en na een klein jaar trouwden zij in februari 1962 op 'Mariadag'. Hierover zei de bruid: "Ik ben een Mariakindje."

De huwelijksvoltrekking had plaats in 's-Hertogenbosch. Hiervoor had ze gekozen omdat ze lange tijd in die stad werkzaam was. Door haar werk kende

zij er veel mensen, collegae en cliënten. Haar familie en veel bekenden uit Mierlo kwamen naar de receptie. Het was een onvergetelijke dag, 'eindelooos', zoals mevrouw Scheerder-Verheugt het later benoemde.

Dat haar huwelijk rust in haar leven bracht kan niet gezegd worden. Uit het eerste huwelijk van haar man kreeg zij ineens acht kinderen. De leeftijd van de oudste was drieëntwintig, die van de jongste telg zeven jaar.

Om in conditie te blijven was Maria lid geworden van de Alphense Tennisvereniging. Niets kon haar van tennissen weerhouden. Toen ze wist dat ze zwanger was wilde ze zo lang mogelijk blijven doorspelen. Door een verstuipte enkel moest ze noodgedwongen rust houden. Pas toen het kind, een zoon, geboren werd wisten haar teamleden dat ze zwanger was. Haar huwelijk met negen kinderen bracht zoveel zorg met zich mee dat ze haar maatschappelijk werk moest opgeven. In Alphen kon ze het toch niet nalaten aandacht te besteden aan welzijnswerk voor haar medemensen.

In haar schaarse vrije tijd regelde ze collectes en spande zich in voor ouderen, zoals het vlekkeloos organiseren van een zomerse Rijnreis. Daarnaast richtte ze in het Alphense dienstencentrum een kaartclub op. Haar bemoeienissen met de biljarten gymnastiekclub resulteerden in een gestaag groeiend ledenaantal. Daarnaast was er het koor, De Wielewaal, waarin ze ook zelf zong.

Het dagblad Rijn en Gouwe in Alphen en omstreken organiseert ieder jaar de verkiezing van Vrouw van het Jaar. Kandidaten worden vooraf genomineerd. Op voordracht van vele inwoners werd Maria Scheerder-Verheugt voorgedragen en onderscheiden met de titel. Haar verkiezing had ze te danken aan haar tomeloze inzet gedurende een groot deel van haar leven voor bejaarden. Hierover zei ze; "Als je ziet hoe blij ze zijn. Daar werk je dan toch voor."

RINIE WEIJTS

Mierlose hekserij: het boze oog en een dodende kus

De grote Peellandse heksenvervolging trok in de zomer en het najaar van 1595 een spoor van vuur en dood door de regio. Veertig mensen werden vervolgd, op twee na uitsluitend vrouwen. Vijfentwintig vrouwen overleefden het niet: één kwam om door marteling, één door zelfmoord in haar cel, de overigen stierven op de brandstapel. Het begon in juni in Soerendonk, maar het zwaartepunt lag in de maand september in Mierlo en Lierop, de dorpen waarin Erasmus van Grevenbroeck als heer de scepter zwaaide.

Hoewel het gebruikelijk is bij deze vervolgingen te spreken over heksenjacht, komt het woord 'heks' in het indertijd over de Peellandse zaak gevormde

dossier niet één keer voor. Het gaat over tovenaressen: de vervolging was gericht tegen dorpsbewoners die ervan werden verdacht dat ze in hun omgeving schade aanrichtten door kwaadaardige toverkunsten. Ze konden er mensen en dieren mee doden en gewas mee bederven.

Dit geloof in de toepassing van bovennatuurlijke krachten is van alle tijden en culturen, maar aan het eind van de middeleeuwen kwam er nog een verhaal bovenop. De boze tovenaressen – er waren ook tovenaars, maar in veruit de meeste gevallen betrof het vrouwen – zouden hun kwalijke kunsten uitoefenen in dienst van de duivel, aan wie ze zich met ziel en lichaam zouden hebben uitgeleverd.

Met hem zouden ze samenkomen in het nachtelijk duister om te dansen en te feesten en de ondergang van de christelijke samenleving te vieren.

Het aspect van de nachtelijke samenkomst leidde ertoe dat de arrestatie van een veronderstelde tovenaress kon uitgroeien tot een vervolgingsgolf. Steevast werd bij verhoren de vraag gesteld wie er nog meer bij waren geweest op die feesten met de duivel. Omdat die zogenaamd examinatie gebeurde met hulp van een professionele beul, leverde vrijwel elke ondervraagde vlot namen van medeplichtigen, ook in buurdorpen. Van Soerendonk sloeg het vuur zo over naar Leende en Geldrop. Op 8 september 1595 stuurde de schout van Geldrop een briefje aan zijn collega in Mierlo: een van de ondervraagde gevangenen uit Leende had namen genoemd van twee betrokkenen uit Mierlo.

Voor de schout van Mierlo was het een welkom bericht, want zijn heer kon door de activiteiten in de omgeving haast niet wachten om ook een bijdrage te leveren aan de oorlog tegen de tovenaressen. Die drang zorgde ervoor dat

in Mierlo en Lierop in twee weken tijd liefst vijftien vrouwen op de brandstapel kwamen. Dat veroorzaakte zoveel ophef, dat hogere overheden zich ermee gingen bemoeien en in oktober de heksenjacht grotendeels tot een eind kwam. Tot frustratie van de Astense heer Bernard van Merode, die zijn kerkers al goed had gevuld, maar de gevangenen moest vrijlaten.

Als we kijken naar de vervolging in Mierlo, valt op dat heer Erasmus van Grevenbroeck niet eens had zitten wachten op beschuldigingen uit andere dorpen, maar vooruitlopend op die aanvullende informatie al een week eerder was begonnen met onderzoek naar enkele verdachte vrouwen in het dorp. Als iedereen in de omgeving werk maakte van deze strijd, kon hij niet achterblijven, zo motiveerde hij zijn dadendrang.

Het onderzoek richtte zich in eerste instantie tegen de pastoorsmeid Lineke Boons (in Mierlo vrijwel steeds vermeld als Lyncken Pastoirs) en Marie Baten. Zijn belangstelling voor Lyncken kan te maken hebben gehad met de onenigheid tussen de dorpsheer en de pastoor. Uit archieven blijkt dat ze ruzie maakten over een grensscheiding, ook een bewaard gebleven brief van de pastoor bevestigt de slechte verstandhouding. Van Grevenbroeck bracht die ruzie vervolgens in verband met gezondheidsklachten waaraan hij leed: hij was ervan overtuigd dat de pastoorsmeid betoveringen op hem had toegepast.

Het dossier dat procureur-generaal Jacob van 't Sestich van de Raad van Brabant in Brussel direct na de Peellandse heksenjacht aanlegde, geeft

zicht op wat we ons moeten voorstellen bij het geloof in toverij. In de Mierlose processtukken wordt een aantal incidenten opgevoerd die moeten dienen als bewijsmateriaal voor de schuld van de aangehouden verdachten. Een prominente rol speelt een affaire die zich al wat langer geleden moest hebben afgespeeld. Ze heeft zware consequenties voor Marie Baten, hoewel die er niet eens direct bij betrokken was: het gaat over haar moeder, Baetken Simons.

Het verhaal wordt opgedist door de als getuige opgevoerde Goert Meulemans en we mogen aannemen dat diens op schrift gestelde verklaring bij de meeste Mierlonaren in die tijd al wel goed bekend zal zijn geweest. Meulemans vertelt dat hij op zekere avond – de datering wordt in het midden gelaten – samen met zijn kameraad Jan Claeskens van Ickendonk op pad ging en in het donker langs de boerderij kwam waar Baetken Simons samen met andere vrouwen aan het werk was. In de kelder verpakten ze boter. Goert en Jan keken door het kelderraam en riepen iets, wat door de vrouwen kennelijk als beledigend werd ervaren. Ze reageerden in elk geval boos. In de verklaring van Meulemans staat het zo:

In het licht van de kaarsen keken de vrouwen hen toen aan met zulke lelijke en vreselijke gezichten, dat ze er schrik van kregen.

Het had een onbeduidend voorval kunnen blijven, maar kort na dit treffen werd Claeskens getroffen door ziekte en kwam hij te sterven. Er werd verband gelegd met de eerdere aanvaring, zeker toen

ook Meulemans meende aan dezelfde ziekte te lijden. Het is aannemelijk dat Baetken Simons wat toveren betreft al een zekere naam had toen zich dit voordeed en dat zo al snel de koppeling met het lot van de beide mannen werd gelegd. Ze zouden getroffen zijn door het boze oog, op hen gericht vanuit de door flakkerende kaarsen verlichte kelder.

Marie Baten zal er in de kelder niet bij zijn geweest, dat wordt tenminste nergens vermeld, maar toch wordt juist deze gebeurtenis opge-

voerd als belangrijk bewijs voor haar schuld. Toverij werd gezien als een familiezaak, een kunst die door moeders aan hun dochter werd overgegeven. Zo staat het omschreven in haar acte van beschuldiging:

“Van welke Baetken de gevangene is geweest een enige dochter, door dezelve van jongs af aan opgevoed, bij dezelve gewoond hebbende, met de duidelijke verdenking dat ze haar de toverij heeft geleerd.”

Marie Baten werd in Mierlo dus alleen al door haar afkomst beschouwd als een verdacht persoon. Het is logisch dat alles wat ze deed ook in dat licht werd gezien. En dan komt het tweede incident aan de orde dat in haar proces wordt genoemd. Marie, zo blijkt, kon het niet bijster goed vinden met een van haar burens, Marten de Cuyper. Toen bij deze buurman koeien werden getroffen door een onverklaarbare ziekte, kreeg hij het idee dat Marie daar wel eens achter kon zitten. Hij vroeg een priester in Heeze advies en die raadde hem aan de burens bijeen te roepen en hen ieder afzonderlijk de koeien te laten zegenen, onder het uitspreken van een gebedje: God zegene de koe en de goede Sinte Bree. Ook Marie deed daaraan mee, maar toen zij de tekst moest zeggen kwam er net wat anders uit haar mond. Niet God, maar Heer zegene de koe. Dat werd meteen als uiterst verdacht opgevat: waarom zei ze niet gewoon God, welke Heer bedoelde ze dan eigenlijk? Dat kon natuurlijk niemand anders dan de duivel zijn...

Of er rond Marie Baten nog meer van dergelijke incidenten hebben gespeeld is niet duidelijk. Misschien vonden de aanklagers het met deze twee zaken wel genoeg, zeker toen Marie alle beschuldigingen bekende en ook door andere inmiddels gevangen genomen vrouwen als medeplichtig aan toverij werd genoemd. Die bekentenissen kwamen tot stand door marteling of de dreiging daarmee, maar als ze in vrijheid voor de schepenen werden herhaald, waren ze rechtsgeldig.

Als overtuigend bewijsmateriaal gold ook de waterproef, waarbij de met opgetrokken knieën aan handen en voeten gebonden verdachte in een waterplas werd geduwd. Wie bleef drijven gold als schuldig, en dat overkwam bijna iedereen tijdens de Peellandse vervolgingen.

Het ging hoofdzakelijk om vrouwen van in de vijftig, die door hun lichamelijke gesteldheid (een rela-

tief hoog vetpercentage) en de lucht in hun longen niet in staat waren te zinken, hoezeer ze daarvoor ook hun best deden. Niet alleen de vervolgers vertrouwden op de waterproef, maar ook de verdachten zelf. Zo drong Marie Baten erop aan dat men haar de waterproef zou laten doen, zodat ze haar onschuld zou kunnen bewijzen. Maar dat viel faliekant verkeerd uit.

Het boze oog en een verdacht woord: in de Mierlose situatie blijkt dat toverij als een subtiële aan gelegenheid gold. Ook over Lyncken Pastoors werd een voorval rondverteld dat haar tot tovenaars zou moeten bestempelen. De informant is hier een zeker Aert Willems:

Heden, 4 september 1595, is Aert Willems onder-
vraagd over Lyncken Pastoors, met name over de vraag of hij niet weet dat zij bekend staat vanwege toverij en dat ze enkele mensen of dieren betoverd heeft. De getuige verklaart te vermoeden dat zij niet helemaal zuiver is. Enige tijd geleden kuste de voornoemde Lyncken op straat zijn jonge kind, dat direct daarna ziek werd en na verloop van tijd is gestorven. Na de dood van het kind is de ziekte overgegaan op zijn vrouw, die eveneens na een lange ziekte is overleden en die haar ziekte aan niemand anders toeschreef dan aan Lyncken. Zelf heeft hij ook nooit een ander vermoeden gehad.

Daar komt nog een verklaring bovenop van schepen Willem Ghenen, die de indruk heeft dat een aantal van zijn dieren door betovering is gestorven. Hij wijt het aan Lyncken, want:

...van zijn knecht Josef Josefs heeft hij begrepen dat die de voornoemde Lyncken heeft zien staan op de kuilen waarin de beesten zijn begraven, en dat meerdere keren. Hij heeft ook zijn vrouw en zijn kinderen horen zeggen dat niemand anders dan Lyncken zijn beesten heeft betoverd en dat Lyncken en zijn vrouw daarover steeds ruzie hebben gehad.

Zo zitten de verhalen over de ‘heksen’ in elkaar. Het zijn vage verdenkingen, vaak voortgekomen uit burenruzies, en de vermeende tovenaressen zijn gewone vrouwen – moeders, grootmoeders. Er is sprake van roddels die in de loop van de tijd een eigen leven gaan lijden. Als dan in juni 1595 een van de op die manier verdacht gemaakte bewoonsters van het dorp Soerendonk zich gedwongen voelt een smaadklacht in te dienen, is dat de vonk die de vervolging doet oplaaien. De klacht van Margriet

Brycken wordt verworpen en omgezet in een proces tégen haar. Samen met haar twaalf jaar oude dochter Heylken en Jenneken inde Camer wordt ze op 6 juli verbrand.

Dan is het niet meer te stuiten. Op het kasteel in Mierlo grijpt Erasmus van Grevenbroeck in september zijn kans. Hij arresteert Marie Baten, Lys Cuypers, Lyncken Pastoires, Heyl Bellen en Jenneken Gordtkens en laat hen executeren op maandag 18 september. De week daarna slaat hij zijn slag in Lierop, waar Nees Gommers, Marie Ruijters, Marie van Mierlo, Heyl Geenen, Anneken Thijs, Griet Mijnsheeren en Fye Hanen het slachtoffer worden. Tegelijk arresteert hij in het Mierlose gehucht 't Hout Theun Eumans, Judth van Dorren en Margriet Muls. Zij branden op maandag 25 september.

JOHAN OTTEN

Boek over Peellandse heksenjacht:

De hier weergegeven informatie over de heksenvervolging in Mierlo is een korte greep uit het boek *Duivelskwartier* (met de ondertitel *1595: heksen, heren en de dood in het vuur*) dat Johan Otten uit Lierop op 2 oktober jl. presenteerde.

Hierin wordt de Peellandse heksenvervolging gedetailleerd beschreven en aangevuld met achtergrondinformatie. Over de gebeurtenissen in deze omgeving is direct na de vervolging een uitvoerig dossier samengesteld door een hoge functionaris van de Raad van Brabant in Brussel, die naar de Meierij was gestuurd om te onderzoeken wat er precies had plaatsgevonden en in hoeverre de rechtsgang was geschonden.

Hij dagvaardde alle betrokkenen, onder wie de Mierlose heer Erasmus van Grevenbroeck, de plaatselijke schout en de hoofdschepen. Ook liet hij overlevenden en nabestaanden van vervolgdgen aan het woord. Het unieke dossier is de basis voor dit boek, dat de vervolging dichtbij brengt. Het boek is uitgegeven door Vantilt Nijmegen, telt 478 pagina's en is in of via de boekhandel te koop voor 24,50 euro.

Bedelaars, landlopers en rondreizende kooplieden

Onrust over toestroom in de negentiende eeuw in Mierlo

In de 19^e eeuw werden veel dorpen, waaronder Mierlo, bezocht door mannen en vrouwen die op zoek waren naar een boterham. Het waren veelal landgenoten die uit armoede probeerden met bedelen in leven te blijven. Sommigen waren te lui om te werken, anderen konden niet omdat er geen werk was, of vanwege lichamelijke gebreken. Omdat deze toestroom voor onrust onder de bevolking zorgde, verzocht de Gouverneur (tegenwoordig Commissaris van de Koning) van de provincie Noord-Brabant in 1888 alle burgemeesters om het probleem te inventariseren. Ook burgemeester Panken klom in de pen en gaf een beschrijving van de situatie in Mierlo.

Mierlo had, evenals andere gemeenten, veel last van landlopers, bedelaars en rondreizende mensen die allerlei goederen en diensten aanboden. Vooral in de winter als het voedsel schaarser werd en het

te koud was om buiten te slapen nam het aantal bezoekers toe.

In voorgaande jaren, schreef burgemeester Panken in zijn verslag op 6 april 1888, kwamen ze met 'tentwagens', waarmee zij enige dagen in de gemeente bleven staan, meestal op de gemeenteplein. In de wagens woonden grote gezinnen. Vooral het plein op 't Hout was in trek. Het gemeentebestuur probeerde dit te voorkomen door de pleinen te verpachten.

De laatste jaren, aldus Panken, zag je er door de ijver van de burgemeester en veldwachters steeds minder. De landlopers en bedelaars kwamen alleen of met tweeën. In de regel gingen ze, de een na de ander, met een korte tussenpoos de huizen langs. Ze kwamen ook dikwijls op het gemeentehuis om een reispenning te vragen. Ze waren blij als ze een kwartje kregen.

Ze vertrokken dan meteen langs de grindweg naar Geldrop of Helmond. Om er zeker van te zijn dat het geld niet voor niets weggegeven was, kreeg de veldwachter of de nachtwaker de opdracht de landloper te volgen om te kijken of hij de kortste weg naar de naburige gemeente volgde en bij niemand aan de deur ging bedelen. De bedelaars volgden de zand- of binnenwegen gewoonlijk niet, omdat er te weinig mensen woonden en de huizen te ver uit elkaar lagen.

Rondreizende verkopers

De rondreizende verkopers van pennen, papier, zeep, potloden, lucifers en dergelijke kwamen wel eens bedreigend over als Mierlonaren niets kochten. Gelukkig is er nooit iets ernstig gebeurd. De venters waren tevreden als ze voor

De bedelaars, een schilderij van Pieter Breugel de Oudere, 1568.

twee, drie of vier centen verkochten. Werd er aan een deur voor tien cent gekocht dan was dat een topopbrengst.

Sommigen probeerden de verkoop te stimuleren door zich in schamele kleding te hullen en daarmee medelijden op te wekken. Zo werden vaak artikelen gekocht die men niet nodig had. "Mijne echtgenoot, buren, raadsleden en ook ik waren hiervan getuige" schreef de burgemeester.

De venters moesten een patent (vergunning) kunnen tonen dat hen het recht gaf de artikelen langs de deur te mogen verkopen. Vaak had men niets bij zich of waren de bewijsstukken niet voorzien van een signalement.

De landlopers kwamen uit alle windstreken: België, Holland, Friesland, Gelderland, Limburg, West-Brabant. Dikwijls gaven ze aan dat ze werk gingen zoeken in de veenderijen van Deurne en Horst. Onder hen waren enkele beruchte en minder beruchte personen die de Mierlose gemoederen flink bezig hielden.

We laten ze hier de revue passeren, zoals Godefridus Berkers, een Mierlonaar die zich in de omliggende dorpen schuldig maakte aan bedelarij en landloperij. Hendrik Henraat, een scharenslijper uit Pruisen die uiteindelijk in Mierlo bleef wonen. Godefridus Hooijmans met zijn handlangers, Hendrica van Hout en Jacobus de Fluiter, een haringverkoper uit Enkhuizen.

Godefridus Hooijmans

Veldwachter Alexander Nijmens maakte in 1837 kennis met Godefridus Hooijmans, die vergezeld werd door Elisabeth en Henrica Moreau. Hij had gezien dat ze bij meerdere huizen geprobeerd hadden een aalmoes te krijgen. Het trio zal ongetwijfeld medelijden opgewekt hebben. De rechterhand en het rechterbeen van Hooijmans waren verminkt en de twee armoedig geklede vrouwen maakten het beeld compleet.

Voor de veldwachter was het voldoende aanleiding

De bedelaarskolonie Ommerschans waar Godefridus Hooijmans verbleef.

om het drietal aan te houden en proces-verbaal op te maken.

Een van de vrouwen, de kleinste, verzette zich bij de arrestatie. Godefridus, naar zijn zeggen 25 jaar oud, was geboren in Lithoijen. Elisabeth en Henrica kwamen van Son. Het drietal werd beschuldigd van bedelarij en landloperij. Gezien de tijd van het jaar, het was februari, verbleven zij van tijd tot tijd bij Daniël van der Steen, waar ze in de schuur overnachtten.

Burgemeester Francis Ververs stuurde een brief naar de officier van de rechtbank in Eindhoven waarin twee Mierlonaren verklaarden dat Godefridus op 20 februari een aalmoes gevraagd en gekregen had. Hooijmans moest voorkomen. Hij koos echter voor vrijwillige opname in een bedelaarskolonie in plaats van een veroordeling. Ververs voerde nog correspondentie met de burgemeester van Lithoijen over de kosten en de organisatie van het overbrengen van Hooijmans naar Ommerschans.

De kosten van vervoer waren hoog want de gehandicapte Godefridus kon alleen per kar of schip vervoerd worden. Nog geen jaar later, op 13 maart 1838, overleed de bedelaar in Veenhuizen.

Hoe het Elisabeth en Henrica is vergaan vermeldt het Mierlo's archief niet. Het ging bij landloperij en bedelarij vaker om vrouwen. In 1840 werden vier vrouwen uit Someren veroordeeld en verbannen naar Ommerschans, vanwege bedelen in Mierlo. Twee van hen waren weduwe en hadden waarschijnlijk een gezin te onderhouden.

De scharenslijper of scharensliiep.

Aarle-Rixtel geboren, terwijl ze in Mierlo woonden. Petrus werd in Geldrop geboren. Margareta stierf in november 1833. In 1834 hertrouwde Hendrik met Joanna Maria van Duijnhoven uit Gemert die in 1835 overleed. Zijn derde vrouw, met wie hij in 1836 trouwde, was Hendrina Peters uit Lieshout. Met de kinderen uit deze scharenslijpersfamilie ging het niet best. Allerlei veroordelingen in verband met diefstal waaronder het “arglistig wegnemen van een zogenaamde slijpsteen” en het “moedwillig toebrengen van kwetsuren” door een van de dochters.

Het gezin van Hendrik Henraat

In 1825 kwam Hendrik Henraat in Mierlo wonen. Hendrik had toen al een heel verleden. Hij was veroordeeld in Zutphen voor landloperij en bedelarij. Zijn diensttijd bracht hij door bij de zeemacht. Later kwam hij in Luik terecht. Voordat hij naar Mierlo kwam, woonde hij drie jaar in Geldrop. Oorspronkelijk kwam hij uit Pruisen waar hij in Kloosterkamp geboren werd.

In 1827 trouwde Hendrik in Mierlo met de in Zesgehuchten geboren Margareta la Croix. Zij hadden toen al enkele kinderen. Hendrik was van beroep scharenslijper. Zijn vrouw was koopvrouw. Waarschijnlijk reisden zij samen rond, want enkele kinderen werden niet in Mierlo geboren terwijl zij officieel daar wel woonden. Zoon Jan werd in 1821 in Lieshout geboren, terwijl de ouders in Luik woonden.

Dochter Anna Maria werd in

Bedelaars aan de deur. Ets van Rembrandt, 1648.

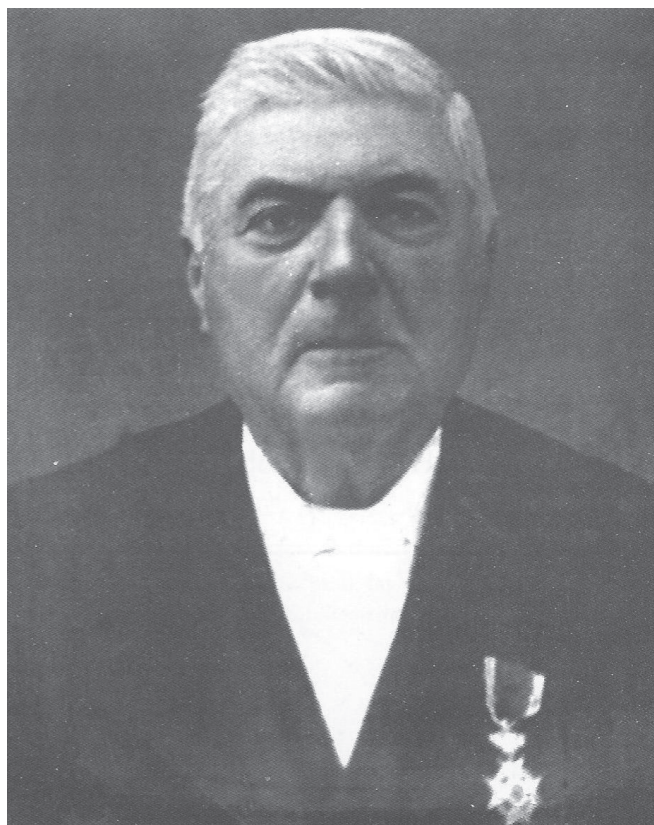
Hendrik overleed 16 januari 1860 op, zoals de overlijdensakte aangeeft, 79-jarige leeftijd. Omdat zijn geboortedatum is er onduidelijkheid. Bij zijn huwelijken is er alleen een akte van bekendheid waarin verklaard wordt dat hij in 1795 geboren is. Bij de geboorte van zijn kinderen verschuift de leeftijd voortdurend. Enkele voorbeelden: Zoon Hendrik wordt in 1826 geboren, vader Hendrik is dan volgens de geboorteakte 29 jaar. In 1837 wordt Maria Anna geboren, Hendrik blijkt dan 41 jaar te zijn.

Vier jaar later wordt Francisca geboren, Hendrik is dan 51 jaar. Zoon Hendrik is van 1847, vader is dan 67 jaar. Dochter Johanna wordt in 1854 geboren, Hendrik is dan 73 jaar. Twee jaar voor zijn overlijden wordt zoon Martinus geboren. De geboorteakte vermeldt dan een leeftijd van 77 jaar. Moeder Hendrina Peters was toen 42 jaar. Vader Hendrik werd in 1857 veroordeeld voor overtreding van de jachtwet. In het vonnis werd vermeld dat hij in circa 1779 geboren was.

Godefridus Berkers

Mierlonaren maakten zich ook schuldig aan landloperij en bedelarij buiten Mierlo. Het meest be-

Burgemeester Panken schreef tal van processen-verbaal.

kende voorbeeld was Godefridus Berkers, alias Fried Saas. Hij had al enkele veroordelingen achter zijn naam staan, zoals diefstal van hout. Johannes Plasmans, opzichter aan het Eindhovens Kanaal en tevens onbezoldigd rijksveldwachter had hem in Nuenen, in de Heikrekel, betrappt op bedelen. In Gerwen was hij ook aan de deur geweest bij raadslid Joost Bijsterveld. Dit alles leverde hem een jarenlange tuchthuisstraf op in Leeuwarden. Burgemeester Panken schreef: "Wijders hoor ik nog met zekerheid dat ofschoon hij hiertoe best in staat is nooit enig beduidend werk heeft willen verrichten, zoodat hij zijn geheele levensloop meestal door stelen, bedelen en landlopen heeft doorgebracht."

Henrica van Hout

In zijn brief aan de gouverneur van de provincie toonde burgemeester Panken wel begrip te hebben voor de positie van de bedelaar. In het voorval met Hendrica van Hout is daar echter weinig van terug te vinden.

In 1886 was Panken op 't Hout op bezoek bij Helena Gruijters, de weduwe van Huibert van der Laak. Huibert was 28 jaar raadslid en tevens wethouder geweest. Er werd aan de deur geklopt. De dochter van Helena maakte de deur open. Panken zag een vrouw voor de deur staan. Zij kreeg iets in de hand gestopt door de dochter van Helena.

De burgemeester stond op, liep naar de deur en vroeg de bedelende vrouw wat zij gekregen had. Zij antwoordde: "slechts één cent". Panken nam de cent in beslag en vroeg Helena's dochter of zij het muntstukje gegeven had. Zij bekende. Helena, haar dochter en de bedelares vroegen de burgervader meerdere malen geen proces-verbaal op te maken, maar hij weigerde. Zijn onderzoek ging verder. Hij wist inmiddels dat moeder en dochter Van der Laak de bedelares niet kenden.

Zij vertelde dat ze Hendrica van Hout heette en 34 jaar oud was. Zij was geboren in Helmond en woonde met haar man Jacobus Vriens, van beroep sjouwer, in de Kerkstraat. De burgemeester wilde zekerheid over de juistheid van haar naam. Hendrica vertelde dat haar oom, Johannes Wolfs ook op 't Hout woonde. In het kader van het onderzoek ging Panken met de bedelaars naar het opgegeven adres van de oom en tante. En inderdaad vertelden zij dat Hendrica hun nichtje was. Zij vroeg Panken opnieuw geen zaak te maken van het voorval, maar

Bedelaar. P. Quast, 1638.

daar ging hij niet op in. In zijn proces-verbaal, gericht aan de Officier van Justitie bij de Arrondissementsrechtbank in Roermond zou hij later schrijven: "Toen zij begreep dat zulks niet ging begon ze te schreien en te weenen en zoo zenuwachtig te werk te gaan, dat ik heen ging en haar bij oom en tante achterliet."

Toen hij bij de familie Wolfs wegging was zijn onderzoek nog niet afgelopen. Hij wilde nog een buurtonderzoek doen. Panken ging naar winkelier en herbergier Hendrik van Engeland. Hendrik kende haar wel. Zij was meerdere malen bij hem en anderen komen bedelen. Kort voordat de burgemeester haar betrapte bij Van der Laak was zij nog in zijn winkel geweest. Hij had haar een cent gegeven. Op verzoek was Van Engeland bereid dit onder ede te verklaren. Panken had zijn bewijs rond en wandelde naar huis om zijn proces-verbaal op te maken.

Jacobus de Fluiter

Op 7 april 1885 veroorzaakte een forsgebouwde haringverkoper grote opschudding in Mierlo.

's Morgens, rond 10 uur, liep hij met aan zijn juk twee vaatjes haring over de provinciale weg op 't Hout. Gekleed als een landloper bezocht hij verschillende herbergen. Hij droeg een korte broek die van veeljarige dienst getuigde en had geen jas of vest aan. De haringverkoper was erg brutaal en lastig. Eten en drinken kon hij goed, maar als het op betalen aankwam dan begon hij te dreigen en te schelden, zodat de tapsters zich snel uit de voeten maakten en hij de gelagkamer kosteloos kon verlaten. Hij maakte het zelfs zo bont dat hij door de achterdeur de pastorie van 't Hout binnendrong.

Toen hij enige tijd later in het dorp aankwam kreeg hij te maken met veldwachter Van Eijk. Deze was niet bang en transporteerde de dronken man naar het raadhuis om hem daar verblijf aan te bieden in het gevang. Ook hier maakte hij veel kabaal. Panken deed ervan verslag aan de Officier van de Arrondissementsrechtbank in Roermond.

De verdachte was de 37-jarige Jacobus de Fluiter, geboren in Enkhuizen. Hij zou matroos geweest zijn en om zijn opsporing en aanhouding werd al enige tijd gezocht. Ook in Helmond en Deurne kende men hem als een gevaarlijk persoon.

Toch dacht men dat Jacobus weer op vrije voeten gekomen was, want begin juli 1885 schreef Panken weer een brief naar de commandant van de Brigade Marechaussee in Helmond om versterkt toezicht te vragen. Hij had "een der aanzienlijkste ingezetene nuit Helmond" gesproken op een bijeenkomst in de school op 't Hout. Deze vertelde hem dat de beruchte Jacobus de Fluiter zich weer ophield in Helmond.

Hij had veel overlast bezorgd op de Steenweg bij hotel Van Will. Men vermoedde dat hij op weg was naar Mierlo. Panken ging natuurlijk op onderzoek uit en inderdaad bevestigde wethouder Van Vlerken, die op 't Hout woonde, dat De Fluiter bij hem aan de deur was geweest. De burgemeester nam geen halve maatregelen, behalve het verzoek aan de commandant van de Marechaussee dirigeerde hij veldwachter Van Eijk naar 't Hout.

Alle maatregelen bleken echter overbodig te zijn. Een krantenbericht meldde dat de betreffende persoon wat kleding en houding betrof op Jacobus de Fluiter leek en dat de politie hem gevolgd was, maar het spoor bijster raakte. Van De Fluiter werd niets meer gehoord.

THEO DE GROOF

Bronnen:

*RHC-Eindhoven: Correspondentie Burgemeester
1819-1898*

*BHIC 's-Hertogenbosch: Strafvonnissen 1811-
1900*

Registers Burg. Stand.

Kranten: Zuid-Willemsvaart.

BESTUUR

Voorzitter: Theo de Groof,
0492-662258

vice-voorzitter Peter van den Berk
0493-317920

Secretaris: Annie Berkers-Romonesco
0492-664118

Penningmeester: Hans Verhees
0492-663219

Lid: Henk van Sleuwen
0492-662916

Lid: Mary Damen-v.d. Aa
0492-662571

Lid/notulist: Rinie Weijts
0492-662758

Redactie:

Carin Jansen
Marieke van de Konijnenberg
Joep van Grunsven
Rinie Weijts

Voor het aanleveren van kopij geldt het volgende:

Kopij aanleveren als Word-document **zonder opmaak** met de extensie .DOC, .DOCX, of .TXT.
Foto's of illustraties **niet** insluiten in het word document. Ik kan ze dan niet verwerken. Lever ze aan als apart bestand in .TIF of .JPG met een resolutie van ten minste 300 DPI. Als er een lagere resolutie wordt aangeleverd gaat dit zeer ten koste van de afdrukkwaliteit.

Eindredactie: Peter van Vlerken

Redactieadres

Annie Berkers-Romonesco
Burgemeester van Lokvenstraat 135
5731 LT MIERLO
Tel.: 0492-664118
E-mail: Annie.Berkers@OnsBrabantnet.nl